

Mzia Tsereteli

Zalqa rayonunda mövcud qruplararası münasibətlərin psixoloji xüsusiyyətləri məsələsi üçün

Məqalə "Polietnik ictimaiyyətdə təhlükəsiz etnik aspektləri" Rustaveli Fondunun layihəsi hüdüdlərində bu rayonda keçirilən tədqiqat materiallarına əsaslanır.

ABSTRAKT

Məqalədə Zalqa rayonunun əhalisinin sosial-psixoloji və mədəni iqlim xüsusiyyətləri, burada yaşayan müxtəlif etnik qrupların münasibətlərinin xüsusiyyəti və dövlət dilinin mənimsənilməsinə onların təsiri təhlil edilir. Tədqiqat müsahibə şəklində həyata keçirilmişdi. Tədqiqat başqa-başqa etnik qrupların ictimai integrasiyasına mane olan amilləri üzə çıxardı, hansıların arasında ən əhəmiyyətli yerli əhali üçün ümumi ünsiyyət dilinin olmamasıdır. Gürcü dilinin yalnız rəsmi dövlət dili statusu vardır, çünki əhalinin çox qismi yalnız ana dilini bilir. Ümid verməyən sosial-psixoloji iqlim isə gürcü dilinin əhəmiyyətli baryerlərindən biri kimi müəyyən olur.

Gürcüstanda vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması və onun inkişafı üçün ən vacib şərt Gürcüstanda yaşayan müxtəlif etnik qrupların ictimai integrasiyasıdır. Demək olar ki, digər amillərlə yanaşı bu prosesdə ümumi ünsiyyət dilinin olmasının həlledici rolu vardır. Onun funksiyası, sözsüz ki, dövlət dilində yerinə yetirilməlidir. Belə ki, qeyri-gürcüdülli əhali üçün dövlət dilinin tədrisi ölkənin inkişafı üçün vacib olan məsələlərdən biridir. Bu məqsədə nail olmaq üçün Təhsil və Elm Nazirliyi təhsil sahəsinin xarici və yerli ekspertləri ilə birlikdə xüsusi siyasi sənəd işləyib hazırladı. Bu, əlbəttə ki, Gürcüstanın multi-etnik regionlarında gürcü dilinin öyrənilməsinin xüsusi proqramlarının gerçəkləşməsi üçün davamlı siyasi və qanunverici əsaslar verir. Məktəb və ya daha geniş cəmiyyət səviyyəsində hazırlanmış müxtəlif proqramların effektiv tətbiqi üçün

təlim-tədris komponentlərinin mükəmməlliyi, ixtisaslı müəllimlərin hazırlığı, yüksək səviyyəli dərslər proqramlarının və dərslərlərin hazırlanması vacibdir. Amma prosesin uğurla gerçəkləşməsi üçün eləcə də multi-etnik regionlarda sosial-psixoloji və mədəni iqlimi də nəzərə almaq vacibdir. İctimaiyyətin ikinci dilə olan münasibəti və əhval-ruhiyyəsi, dilin mənimsənilmə motivasiyasının xarakteri və gücü, eləcə də cəmiyyətdə mövcud olan heyətin qarşılıqlı münasibətləri və etnik stereotiplər bir çox hallarda ikinci dilin mənimsənilməsinin uğurlu-uğursuz olmasında həlledici rol oynayır (Qas, Selinker, 2001, Vukfolk, 2007).

Qarşıdakı tədqiqatın məqsədini Zalqa rayonunun əhalisinin sosial-psixoloji və mədəni iqlimin öyrənilməsi və dövlət dilinin

mənimsənilməsinə təsir göstərən amillərin qiymətləndirilməsi təqdim edir.

Zalqa rayonu tarixən Gürcüstanın multi-etnik bölgəsidir. Burada müxtəlif dinlərin və etnik mədəniyyətin xalqları yaşayırdılar: yunanlar, gürcülər, azərbaycanlılar və s. Son zamanlar Gürcüstanda həyata keçirilən siyasi, təbii və sosial-iqtisadi dəyişikliklərin təsiri çoxmillilik nöqtəyi-nəzərindən bu guşədə özünü daha çox göstərdi. Burada yaşayan yunanların çox hissəsi öz torpaqlarını tərk edib yaşamağa Yunanıstana köçmüşlər. Digər tərəfdən isə Gürcüstan hökuməti təbii fəlakət nəticəsində zərər çəkmiş və evsiz-eşiksiz qalmış svanları və acarları burada yerləşdirdi. Belə ki, etnik və kompensiv nöqtəyi-nəzərdən rəngarəng şəkli olan region emiqrantların burada məskunlaşması ilə daha da rəngarəng oldu.

Bununla yanaşı, müxtəlif etnik qrupların sosial-iqtisadi statusu da fərqli oldu. Yunanların əksəriyyəti ölkəni tərk etsələr də evlərini və torpaqlarını öz əmlaklarında saxladılar, yeni köçmüşlərin (ekomiqrantların) əksəriyyətinin əmlakında isə nə ev, nə də ki, torpaq var idi.

Məlum olduğu kimi hakimiyyətin, resursların və imkanların qeyri-bərabər şəkildə bölünməsi mümkün ola bilən etnik gərginliyin mənbəyini təqdim edir. Müxtəlif etnik qruplar arasında dil, din və ənənəvi mədəni fərqlər də təhlükə amillərinə aid edilə bilər.

Etnik gərginlik etnik qruplar arasında maraqların və nəzərlərin ayrılmasında, şəxsi və digər qrupların qarşıdurma stereotiplərində, etnosentrik münasibətində və mənfi əhval-ruhiyyədə, psixoloji səviyyədə təzahür edir.

Qruplararası qəbul edilmənin əhəmiyyətli mexanizmini qrupdaxili favoritizm təqdim edir. O, öz qrupuna və qrupun üzvlərinə xoş yanaşmanı və digər qruplarla və onların üzvlərinə münasibətdə

özünükülərə dəyər verməni nəzərdə tutur (Stefanenko, 2004).

Qrupdaxili favoritizmin ən yayılmış forması eqosentrizmdir. Bu, hadisələrə olan ehtəs bir nəzərdir, nə zaman ki, “özünün” qrupu mərkəzdə durur, digər qruplara “öz” qrupuna nisbətən baxılır və buna əsaslanaraq qiymətləndirilir.

Müasir tədqiqatçılar eqosentrizmi insanlar üçün səciyyəvi xassə kimi təhlil edirlər: “insanlar etalon və ya optimum kimi hesab edilən öz etnik qruplarının ənənələri və dəyərləri prizmasında həyati hadisələri dərk edirlər və qiymətləndirirlər” (Mayers, 2000, Stefanenko, 2004).

Bruner və Kempbel eqosentrizmdən sonrakı əsas xüsusiyyətləri ayırırlar:

1. Özünün mədəniyyətinin elementlərini – normalarını və dəyərlərini təbii və düzgün kimi qəbul etmək, digər mədəniyyətin elementlərini isə – bərabər və düzgün olmayan kimi qəbul etmək.
2. Özünün qrupunun adət-ənənələrini universal hesab etmək.
3. İnsanın öz qrupunun üzvləri ilə əməkdaşlığı, onların yardımı, onlara üstünlük verməyi, onlarla fəxr etməyi, onlara etibar etməyi və digər qruplara etibar etməməyi və düşmənçiliyi barədə nəzər.

Eqosentrizm üçün hər üç xüsusiyyətin eyni zamanda olması vacib deyil. Üçüncü xüsusiyyətin olduğu yerdə eqosentrizmin də yeri vardır.

Eqosentrizmin, sosial-psixoloji hal kimi, həm müsbət, eləcə də mənfi tərəfləri var. Bir tərəfdən o, qrupun bütövlüyünün eyniləşdirilməsinə və spesifikliyin qorunub saxlanılmasına dəstək verir, amma digər tərəfdən qruplararası münasibətlərin baryeri kimi də müəyyən olunur.

Məlumdur ki, eqosentrizm və onun mənfi tərəfi kiçik millətlərdə, etnik

azlıqlarda və ya etnik miqrantlarda xüsusi kəskinliklə müşahidə olunur.

Hadisəni sosial amillər, xüsusilə də digər qruplarla nisbətən aşağı sosial status və ya münaqişə kəskinləşdirir.

Amma qrupların və onların üzvlərinin eqosentrizmi başqa-başqa qüvvələrlə təzahür edə bilər, bunu isə iki ən son qütblə nəzəri kontinium kimi təhlil edə bilərik. O, qarşılıqlı münasibətdə laqeydliyi ifadə edir.

Qruplararası laqeydliyin indikatoru olaraq qütb şəkilləri müəyyən olur, bu zaman münaqişə qrupları özlərinə yalnız müsbət xassələri yazırlar, qarşılıqlı qrupa isə - yalnız mənfi xassələri. Güzgüyəbənzər dərk etmə müşahidə olunur, bu zaman qarşılıqlı qrupa öz qrupu üçün yazılan müsbət xassələrə qarşılıqlı olan mənfi xassələr yazılır.

Qruplar tərəfindən söylənilən mövqelər və ya qiymətləndirmələr mərkəzdən nə qədər uzaq olursa, qruplar arasında qarşılıqlı bir o qədər güclü olur və ya əksinə, qruplar tərəfindən söylənilən mövqelər və qiymətləndirmələr kontiniuma nə qədər yaxındırlarsa, qruplar arasında gərginlik bir qədər azdır və müvafiq olaraq, bir-birlərini daha çox qəbul edirlər.

Qruplararası laqeydliyin əsas mexanizmi olaraq stereotipləşmə və atributiv proseslər hesab edilir, bunlara əsasən insanın xassələri, onların davranışları və nailiyyətləri qrup mənsubiyyətləri əsasında izah edilir.

Sosial stereotiplər – bu, qrup üzvlərinin böyük əksəriyyəti üçün ümumi olan sosial obyektlərin sadələşdirilmiş, sxematik surətidir. Stereotiplərin qavranılması erkən uşaqlıq dövründən başlayır və adətən onların əsasını birbaşa təcrübə deyil, ikincidərəcəli mənbələr təqdim edirlər. Digər sosial stereotiplər arasında insanların etnik stereotipləri – etnik qrupların sadələşdirilmiş şəkilləri də vardır. Başqa tipli sosial stereotiplərdə olduğu kimi, etnik stereotipləri

də onları daşıyan qrup üzvləri arasında yüksək səviyyənin yayımlanması (başqa sözlə desək, razılışmanın yüksək səviyyəsi) xarakterizə edir. Belə ki, etnik stereotiplərin təzahürü üçün özünün və ya digər etnik qruplar üçün müəyyən xassələrin yazılması və onların yayımlanma səviyyəsinin qiymətləndirilməsindən ibarət olan “xassələrin yazılması” metodu çox effektivdir.

Tədqiqatçılar stereotipləşmənin üç əsas funksiyasını ayırırlar. Bunlar: psixoloji, sosial-psixoloji və sosial funksiyalardır. Psixoloji funksiyanın mahiyyəti psixiki qənaət prinsipindədir. Bu, sosial aləm və onun halları haqqında və onların məzmununun asan şəkildə çatdırılmasında minimal bilgi sərf etməklə maksimal informasiyanın hazırlanmasını bildirir.

Stereotiplərin sosial-psixoloji funksiyası isə qruplararasıdakı laqeydlikdə özünü göstərir. O, öz qrupunun xeyrinə edilən qiymətlər şəklində təzahür edir və müsbət eyniləşdirilmənin qorunub saxlanmasına dəstək verir. Məhz bunun üçün də avtostereotiplər, adətən, müsbətdirlər, nəinki – heterostereotiplər. Stereotipləşmənin sosial funksiyasını isə bir tərəfdən qruplar arasında mövcud münasibətlərin və onların səbəblərinin izahı və digər tərəfdən, qruplararası mövcud münasibətlərin özünü doğrultması təqdim edir. Onlardan hər ikisi mövcud münasibətlərin saxlanılmasına xidmət edir.

Etnik stereotiplərin ən əsas xassələrindən birini müəyyən məzmunun daşıyıcısı ilə birlikdə onların emosional-qiymətləndirici xarakteri təqdim edir. Başqa cür desək, stereotiplərdə və eləcə də etnik stereotiplərdə də koqnitik və emosional-qiymətləndirici komponentlər birləşirlər. Emosional-qiymətləndirmə komponenti yanaşmaların, qəbul etmə - qəbul etməmə səviyyəsini (simpatiya, nifrət, sevgi, bəyənmək və ya sadəcə qəbul etmə - qəbul

etməmə) ifadə edir, kognitiv isə - məzmunu. Bundan irəli gələrək müəyyən məzmunu olan stereotipin emosional-qiymətləndirici komponenti müsbət və ya mənfi təkan verə bilər.

Fiks adətən “yad”, “başqa” aşağı statuslu və səriştəsiz qrupa yazılan nifrət stereotipini ayırır. Bu qrup eyni zamanda “soyuq” qrup kimi qiymətləndirilir. Fiksin fikrincə, öz qrupuna münasibətdə, bu qrupa əsasən peşəkarlıq, yüksək status və “istilik” yazılan “heyranlıq” stereotipi müşahidə olunur. müsbət və mənfi stereotiplərdən əlavə, eləcə də qisas və paternalizmin (ata himayəsinin) ambivalentlik (ikili münasibət) stereotipi də mövcuddur. Qisas yüksəkstatuslu, bilgili, lakin “soyuq” qruplarla münasibətləri xarakterizə edir. Paternalizm isə aşağıstatuslu, bilgisiz, amma “isti” qruplarla münasibəti xarakterizə edir.

Beləliklə, müsbət təkan verən yalnız “özünün” qrup stereotipləri deyil, eləcə də təhlükə hissi doğurmayan “digər” qrupların stereotipləri ola bilər, çünki onların öz qüvvələrinin səbəb olduğu təhlükəsizlik hissləri vardır. Təhlükə doğuran qruplara qarşı eyni zamanda qisas və hörmət hissi də yaran bilər.

Etnik stereotiplərin ikinci əhəmiyyətli xassəsi yeni informasiyaya olan sabitlik hesab edilir. Etnik informasiyanın sabitliyi bir neçə empirik tədqiqat nəticəsində təsdiq edilmişdir. Müəyyən olmuşdur ki, onların dəyişikliyi, adətən, yavaş-yavaş və ardıcılıqla davam edir. Stereotiplər üçün eləcə də yüksək səviyyənin razılığı səciyyəvidir, yəni “sosial konsensus” – stereotipi daşıyan qrupda nəzərlərin üst-üstə düşməsinin yüksək səviyyəsi. Stereotipin daha bir xassəsi – dəqiq olmamaqdır.

Stereotiplərə real etnik münasibətlər təsir göstərirlər. Bu münasibətlərin xarakteri - əməkdaşlıq və ya ziddiyyət, müstəmləkəçilik və ya itaətkarlıq

əhəmiyyətli şəkildə etnik stereotipin əsas xüsusiyyətlərinə səbəb olur: məzmunu, istiqamətə, yaxşı əhval-ruhiyyə səviyyəsinə və dəqiqliyə də.

Müxtəlif etnik qrupların münasibətlərində mövcud problemlərin səbəblərindən biri odur ki, onlar bir-birlərinin davranışlarının səbəblərini başa düşmür və buna görə də yanlış qiymətləndirmələr edirlər. Həm fərdi, eləcə də qruplararası münasibətlər səviyyəsində aparılan çoxsaylı tədqiqatlar nəticəsində müəyyən olub ki, “özünün” qrupunun müsbət və “digər” qrupun mənfi davranışının səbəbi daxili, fərdi amillər hesab edilir. “Özünün” qrupunun mənfi davranışları və “digər” qrupun müsbət davranışları xarici mühit amillərinin təsiri ilə izah edilir. “Özünün” və “başqa” qrupun nailiyyəti və nailiyyətsizliyini izah edən bu cür yanaşmalar etnosentrik yanaşma ilə tanınırlar.

Belə ki, psixologiyada (Mayers, 2000, Stefanenko, 2004, Psixologiya və Mədəniyyət, 2003) məlum olmuşdur ki, “özünün” və “başqa” qrupun və onların üzvlərini qiymətləndirdikdə, onlar üçün həm konkret xassələrin (şəxsi xüsusiyyətlərin) yazılma səviyyəsində, eləcə də onların müsbət və ya mənfi davranışını izah edən səviyyədə özünü göstərən mütənasibsizlik vardır. Bununla yanaşı laqeydlilik və etnik qarşılıqlı qismətə nə qədər güclüdürsə, qarşılıqlı qiymətləndirmədə mütənasibsizlik bir o qədər böyükdür.

Zalqa rayonunda mövcud olan etnik vəziyyəti nəzərə almaqla mümkün gərginliyin düşüncə səviyyəsində özünü göstərən sosial-psixoloji amillərinin öyrənilməsi vacibdir. Yuxarıda qeyd edilən kimi bunlar etnik stereotiplər, avto- və heterostereotiplər (onların həm qiymətləndirici-emosional, eləcə də kognitiv hissəsi) və davranışın yanaşma mexanizmləridir.

Bu məqsədlə biz müsahibə üçün xüsusi anket hazırladıq. Müvafiq suallar blokları ilə bizim üçün maraqlı mövzuları nəzərdə tutan və eyni zamanda, sorğu prosesində dil səriştəsi və təhsil səviyyəsi nöqtəyi-nəzərindən mümkün olan baryerləri nəzərdə tutan yarımstruktur müsahibənin keçirilməsi planlaşdırılmışdı .

Müsahibənin əsas mövzuları idi:

1. onlara qarşı digər qrupların bilgiləri və ümumi münasibətləri;
2. digər qruplarla sosial məsafələr;
3. öz qrupuna və başqa qruplara olan stereotiplər;
4. qruplar arasında hakimiyyət və sosial status bölgüsü barədə nəzərlər;
5. müxtəlif qruplar tərəfindən gürcü dilinə olan münasibət.

Tədqiqat nəticəsində məlum oldu ki, rayon əhalisi digər qrupların qayda-qanunlarını və adətlərini tanımır və ya demək olar ki, bilmirlər. Xüsusilə də bu, acar və svan yarımqruplarına aid edilir. Bu yarımqruplar haqqında səthi və ya baş verən əhvalatın təəssüratının təsiri altında danışırlar.

Burada əhali sosial məsafəni, adətən, etnik qruplar arasında ölçür. Semantik səviyyədə bu, mehriban qonşuluqda, ölçülü fərdi münasibətlərdə, yasda və toyda qarşılıqlı dəstək imkanlarında müşahidə olunur.

Gəlmə və yerli əhali arasında münasibətlərə gəldikdə isə bunlar xüsusi gərginliklə müşahidə olunur. Ermənilər və acarlar, eləcə də ermənilər və svanlar arasında sosial məsafə də böyükdür. Demək olar ki, qiymətləndirmə şkalasında bu qruplar arasında sosial məsafə maksimal ballarla qiymətləndirildi və tamamilə qəbul edilməyən şəkildə müəyyən olundu. Bu məsələ üzrə söylənilənlər belədir: “gəlmələrdən savayı, biz toyda-vayda və ya sadəcə işimiz olduqda hamı ilə ünsiyyət saxlayırıq...”. Ekomiqrantlar (svanlar və acarlar) tədqiqatda iştirak edən ermənilər

üçün tamamilə qəbul edilməzdirlər. Həm qonşuluq, eləcə də iş münasibətlərində və ən əsası, kənd məsələlərinə onların cəlb olunma səviyyəsində qəbul etmirlər. Aydın görünür ki, qəbul etməmənin əsasını etimadsızlıq təqdim edir, hansına ki, bu qrupların psixoloji, sosial və fiziki təhlükə hissi səbəb olmuşdur. “Svanlardan xoşum gəlir, çox pis davranırlar. Deyirdilər ki, bu torpaqlar bizimdir, siz isə gedin, - dava da düşmüşdü, hətta adam da öldürmüşdülər. Acarlar - türkdürlər. Onlar gürcü deyillər, yalnız dilləri gürcü dilidir. Türklər hücum edəndə, onlar hamıdan birinci Gürcüstana xəyanət edirdilər. Onlar necə xalqdırlar?! Yunanların evlərinə zor gücünə soxulur, ikonaları yandırır, onları evdən atırdılar. Onlarla ümumi heç nəyimiz yoxdur...” – ermənilərdən biri svanları və acarları belə xarakterizə edir.

Yunanlar tərəfindən acarlara və svanlara olan münasibət eyni şəkildə müşahidə olunurdu. Svanların stereotipi tənbellik, dürüst olmamaq, təhlükə ilə əlaqələndirilir. Budur yunan qadının burada yaşayan svanlar barəsində dedikləri: “burada evlər var və onlar (svanlar) da bu evlərə soxulurlar, nə işləmək istəyirlər, nə də heç nə. Kəndimizdə belə bir xalq nəyə lazımdır?! Oğurluq etməsəydilər, yenə dərd yarı... Xristiandırlar, amma az olduqlarında heç nə olmaz, amma çoxaldıqları zaman bizim üçün pis olacaqdır. Tək-tək olduqda heç nə olmaz. Amma svanlar orda-burda yerliləri öldürürlər... ”. Respondent acarlara da münasibətini bildirir və onları heç qəbul etmək istəmir: “bax, acarları deməyin, mən məktəbdə işləyirdim və budur, müsəlmanlar nəyimə lazımdır? Onların azərbaycanlılar kimi müsəlman “inancları” var. Biz sizin kilsənizi məscid edəcəyik, - acarlar belə deyirlər. Bizim məzarlıq bu kilsənin həyatındadır və bu, necə ola bilər?!”.

Dini əsasda baş qaldıran qəbul edilməzliyi digər yunan respondentlərin cavabları da

təsdiqləyir: “acarlər bizim müqəddəsləri təhqir etdilər... Evlərimizə soxuldular (boş buraxılan evlər nəzərdə tutulur), ikonalarımızı çölə atdılar və “təhqir etdilər””.

Materialdan görünür ki, ermənilərin və yunanların böyük qismi ekomiqrantları qəbul etmirlər, onları həm fiziki, eləcə də maddi və dini təhlükə daşıyan təhlükədən ibarət qruplar kimi qəbul edirlər. Amma sosial məsafə və qəbul edilməməzlik acarlara qarşı daha kəskindir, nəinki svanlara qarşı. Bu nəticəni yunan respondentin növbəti sözləri daha çox möhkəmləndirir: “gəlmə olduqlarına görə sakit, başaşağı olmalıdırlar. Gəlmə olduqlarını anlamalıdırlar. Əgər mən Svanetiyyə getsəm, mənə torpaq sahəsini kim verər?! Nə orda, nə də ki, Arsarvanda (kəndin adı). Orada məscid inşa etdilər, yerli azərbaycanlılar ora getmirlər, acarlər isə ora gedirlər. Onlar başqa tip xalqdırlar.” Başqa bir yunan respondent öz münasibətini belə bildirdi: “Svanları və acarləri sadəcə gürcü dilində danışan insanlar kimi qəbul edirəm, amma onları gürcü hesab etmirəm, amma yenə də svanları bir az yaxın hesab edirəm, çünki dinimiz eynidir”.

Eləcə də burada yaşayan ermənilər kəndin vacib məsələlərinin həllində və ümumiyyətlə, kəndin və rayonun idarəçiliyində ekomiqrantların (acarlərin və svanların) iştiraklarını qəbul etmirlər.

Tədqiqatlar göstərir ki, tədqiq edilən qruplar arasında laqeyd etnik stereotiplər aydın şəkildə formalaşmışdır. Bununla belə özünün qrup stereotiplərində koqnitik hissə daha çox ön plana keçir, digər qrupların stereotiplərində isə aparıcı emosional-qiyətləndirici hissədir. Bu, svanların və acarlərin heterostereotiplərində xüsusilə yaxşı görünür. O da maraqlıdır ki, bu mərhələdə ermənilər yunanları daha çox qəbul edirlər. Bu, həm sadə insanların münasibətlərində, eləcə də fiziki və iqtisadi təhlükəsizlik səviyyəsində də (nə iqtisadi,

nə də ki, dini təhlükə daşımır) onlara qarşı yüksək etimad səviyyəsinin təzahüründə müşahidə olunur.

Həyata keçirilən tədqiqatın göstəricilərinin analizi regionda mövcud qruplararası (erməni, azərbaycanlı, yunan, acar, svan) münasibətlərin spesifikasiyasını və onların psixoloji əsasını müəyyən edən mexanizmi aşkar edir. Qeyd etmək lazımdır ki, regionda aşkar olunan qruplararası münasibətlərə və əhval-ruhiyyəyə çoxtərəfli və çoxşaxəli motivasiya amilləri səbəb olur.

Digər polietnik və çoxdini cəmiyyətdə olduğu kimi, burada da etnik qruplar arasında gərginliyin əsas amillərindən birini din təqdim edir. Etnik qrupların psixoloji qarşılıqlı qəbul edilməməsi səviyyəsində və sosial məsafənin əhəmiyyətli hissəsinə onların fərqli və bir çox hallarda bir-birini istisna edən dünyagörüş sistemləri səbəb olur. Bunlar dəyərlərin, həyat tərzinin, stereotiplərin və sosial normaların səviyyəsində özünü göstərir və gündəlik münasibətlərdə həyata keçirilən davranış əsasında möhkəmlənir, bunlardır: fərqli dəfn mərasimi, ailədə və cəmiyyətdə əmək bölgüsü, qadın və kişinin rolu və funksiyaları üzrə nəzərlər, nikah yaşına münasibət, oğlanların və qızların təhsili münasibətində fərqli nəzərlər və s.

Eyni zamanda bu regionda yaşayan qrupların motivasiya sistemlərində ilkin baza səviyyəsi, yaşamaq tələbatları ilə əlaqəli olan həyat əhəmiyyəti kəsb edən əsaslar daha əhəmiyyətli yer tuturlar. Təəssüflər olsun ki, torpağın azlığı üzündən ekomiqrasiya nəticəsində köçkünlər (acarlər, svanlar) arasında bu tələbatlar razı salına bilmir (və ya böyük səylər nəticəsində). Belə ki, bu sonuncu onların davranışlarının əsas motivatoru kimi təzahür edir. Tədqiqat nəticəsində alınan məlumatlar göstərir ki, torpağın becərilməsi və ondan götürülən mənfəət və ya gəlir region əhalisinin vital, həyat əhəmiyyəti kəsb edən tələbatlarının

razı salınmasının yeganə vasitəsidir. Amma əhalinin çox qismi üçün, xüsusilə də ekomiqrant svanlar və acarlar üçün torpaq daha az əlçatılındır. Ekomiqrantlar arasında ilkin, həyat əhəmiyyətli tələbatların razı salınmaması regionda ictimaiyyətin sosial münasibətlər sisteminin fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir və qruplararası gərginliyin real mənbələrindən biri olaraq qalır.

Ekomiqrantlar arasında sosial ədalətsizlik və digər etnik qruplarla münasibətdə hüquq bərabərsizliyi hissində səbəb olan özünü qiymətləndirmə səviyyəsi də aşağıdır.

Regionda yaşayan qruplararası sosial məsafəyə əhəmiyyətli şəkildə bütün qruplar üçün ümumi kommunikasiya dilinin faktiki yoxluğu səbəb olur. Tədqiqat göstərir ki, əhalinin çox qismi yalnız öz dilinə sahibdir və bununla da əhali arasında ünsiyyət çox çətin olur. Gürcü dilinin dövlət dili olmasına baxmayaraq bu regionda onun yalnız rəsmi statusu var və o, ümumi ünsiyyət funksiyasını yerinə yetirə bilmir. Yuxarıda təsvir edilən etno-psixoloji amillərin təsiri ilə gürcü dilinin mənimsənilməsinin qeyri-rəsmi, təbii mühitindən istifadə etmək mümkün olmur. Qeyri-gürcüdülli uşaqlar və yenyetmələr məktəbdə gürcü dilini ikinci dil kimi öyrənirlər, amma onun gerçəkləşdirilməsinin mühitinin yoxluğu üzündən onların biliyi çox az və rəsmidir. Beləliklə də Zalqa rayonunda mövcud sosial-psixoloji iqlim dövlət dilinin mənimsənilməsinin mühüm baryeri kimi müəyyən olunur.

Məlum olduğu kimi (Hekhauzen, 1986, Egen, Kauçak, 2007) insanın normal psixoloji fəaliyyəti və özünü gerçəkləşdirməsində onun üçün xarakterik olan motivlərin iyerarxiyalı sisteminin ardıcılığının gerçəkləşdirilməsi vacibdir.

Amma əsas motivlərin özünəməxsusluqları barədə fərqli düşüncələr və empirik göstəricilər vardır və sözsüz ki, motivasiyalar iyerarxiyasında yaşamaq tələbatları ilkin və əsasdır, sosial, insanların fərdi sosial təzahürü və gerçəkləşməsi ilə əlaqədar tələbatlar isə ikincidir. Tədqiqat göstəricilərinin analizi nəticəsində isə müəyyən olur ki, tədqiq edilən regionun əhalisi arasında (xüsusilə də ekomiqrantlar arasında) nə aşağı, nə baza, nə də ki, orta və nisbətən yüksək səviyyəli motivlərin fəaliyyəti mümkün olmur. Belə ki, motivasiya sisteminin gerçəkləşməsi iyerarxiyanın demək olar ki, heç bir səviyyəsində mümkün deyil. Gerçəkləşməyən motivasiya sistemlərinin təsiri qruplararası münasibətlərdə və davranış səviyyəsində sosial məsafə, psixoloji səviyyədə qarşılıqlı qəbul edilməməzlik və toleranlığın aşağı səviyyəsi və mənfi valentlik əhval-ruhiyyəsi psixoloji xüsusiyyətlərdə əks olunur.

Beləliklə, regionda yaşayan əhalinin qruplararası münasibətləri daha spesifikdir. Bunlara çoxşaxəli psixoloji mexanizm səbəb olur, hansında resurslar və hökmranlığın qeyri-bərabər bölgüsü ilə, dini etiqadla, etnik mənsubiyyətlə və ünsiyyət dilinin olmaması ilə yaranan sosial məsafələr və mənfi valentlik əhval-ruhiyyə fonunda həyatı tələblərin razı salınmasına can atmaq və bu tələblərin razı salınmasının çətinləşmiş imkanları ilə yaranmış mənfi hisslər aparıcı rol oynayır.

Belə bir psixoloji iqlim, əlbəttə ki, region cəmiyyətinin inteqrasiyasına və vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması və inkişafına mane olur.

ƏDƏBİYYAT

- Qas, Selinker, 2001 – S.M. Gass, L. Selinker, *Second Language Acquisition*, "LEA", 2000, New Jersey, London, 2001, 329-270
- Egen, Kauçak, 2007 – P. Eggen, D Kauchak, *Educational Psychology*, "Pearson", 2007, 296-333
- Vulfolk, 2007 – A. Woolfolk, *Educational Psychology*, "Pearson", 2007, 161-188
- Mayers, 2000 - Д. Майерс, *Социальная Психология*, "Питер", 2000, 247-253
- Stefanenko, 2004 - Г.Т. Стефаненко, *Этнопсихология*, "Аспект Пресс", М., 2004, 272-305
- Psixologiya və mədəniyyət 2003 - *Психология и Культура*, под ред. Д. Мацумото, "Питер", 2003, 575-656
- Hekhauzen, 1986 - Хайнц Хекхаузен, *Мотивация и Деятельность*, т 1, "Педагогика", М., 1986, 112-116

Mzia Tsereteli

Psychological characteristics of ethnic group relations in Tsalka region
The article is based on the materials of the research conducted in this region
by Rustaveli Foundation
(project "ethnic security aspects in polytechnic society")

ABSTRACT

The presented article describes psycho-social and cultural climate characteristics of the population of Tsalka region, as well as ethnic group relation specifics and their influence on the official language acquisition. Research is conducted by the interview method. The results revealed some main factors that interfere with the process of social integration of ethnic groups. One of the most important among those factors is the absence of common communicative language: Georgian language is the official language only formally, since the considerable amount of inhabitants speaks only their mother tongue. The given psycho-social climate is an obstacle for learning Georgian language.